

EĞİTİMİN TOPLUMSAL DEĞİŞME SÜRECİNDEKİ GÜCÜ (The Effects of The Education on The Social Change)

Yrd. Doç. Dr. Mehmet DİNÇER

ÖZ

Geleneksel anlamda eğitim , bir toplumun ,genel-geçer değerlerini yetiştirmekte olan kuşaklara benimsetme etkinliği olarak tanımlanmaktadır. Oysa günümüzde eğitim yeni amaçlar, boyutlar ve işlevler yüklenmiştir.Bilimsel ve teknolojik alandaki çok hızlı gelişmeler , ve bu gelişmelerin sonucu olan bilgi patlaması, toplumların sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapılarını da hızla değiştirmektedir. Yaşanan bu değişim süreci , kültür aktarma aracı olarak bakılan ve bu işleviyle de tutucu bir nitelik taşıyan eğitimi, kültür aktarmanın ötesinde ,toplumsal,ekonomik,kültürel, siyasal, teknolojik v.b. değişimlerden hem etkilenen , hem de bu değişmeyi etkileyen işlevsel bir kurum olmaya ve katkıda bulunmaya zorlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı eğitim sisteminin , tek başına , diğer kurumlardan bağımsız bir güç olarak , planladığı ve istediği yönde toplumsal değişme sürecini başlatıp başlatamayacağı ya da çeşitli alanlarda başlamış olan toplumsal değişimlere bağlı olarak , kendisine yüklenen işlevleri mi yerine getirdiği tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Eğitim, Toplumsal Değişme

ABSTRACT

In traditional contex, education is defined as activities related to acquiring of cultural values to the next generations.Whereas, todey, new goals, dimensions and functions are attributed to the education.A rapid development with domain of science and technology, and an information explosion as a result of these developments cause a severe change in socio-cultural and socio-economic structures.These social change processes put education in a situation beyond cultural transference as a tool and threfore because of this function as conservative.At the same time changes such as social, cultural, economic, political, technological and etc.force education to become a functional institution which contribute by influencing the process as well as being affected by the process.

In this study it is aimed to discuss whether educational system alone by itself indipendent from other systems can start the change as planned in wanted direction or serve in the way of its own funtion attributed depending on social changing available in various fields.

Key Words: Education, Social Change

GİRİŞ

Halen içinde yaşamakta olduğumuz 21. yüzyılın temel niteliği, birçok köklü değişikliklerin farklı alanlarda ve aynı anda birbirleriyle ilgili olarak gerçekleşmesidir. Üstelik bu değişmelerin hızı, bilimsel ve teknolojik alanlardaki yenilik ve gelişmelerin etkisiyle gittikçe de artmaktadır (Hesapçioğlu, 1997:20). Hızı artan bu değişme nedeniyle insan ilişkilerinde “geçicilik” ortaya çıkmakta ve buna bağlı olarak, bireysel, kurumsal ve toplumsal düzeyde birseri uyumsuzluklar ve sorunlar meydana gelmektedir (Tolan, 1981:227).

Kuşkusuz, söz konusu değişimin meydana gelmesinde toplumun içinden ve

dışından kaynaklanan nedenler etkili olmaktadır. Ne var ki, kaçınılması mümkün olmayan bu değişimler her zaman, veri toplumda istenilen ve beklenen şekilde olmamaktadır. Başka bir deyişle toplumun kalkınmasına ya da ilerlemesine katkıda bulunmadığı gibi, dengesinin bozulmasına yahut gerilemesine de neden olabilmektedir.

Tabii ki, her toplum, koşulları ölçüsünde hem değişimin yarattığı olumsuzluklarla başetmek hem de değişimi kontrol ederek planladığı şekilde yönlendirmek ister. Bunu yaparken, çeşitli yol ve araçları da devreye sokar. Çağı ve ondan da öte geleceği yakalamak isteyen vizyoner devlet yöneticileri, doğayı ve toplumu dönüştürebilmenin, geleceğe

yönelik plan ve projelerin yapılabilmesinin yüksek düzeyde zihinsel etkinliğe sahip yetişmiş insan kaynakları ya da insangücüne bağlı olduğunun bilincindedirler. Hiç kuşkusuz, hem değişime (gelişme, kalkınma anlamında) açık hem de bu süreci başlatacak, insanın yetiştirilebilmesi, çok çeşitli ortamlarda (çoğunlukla da okullarda) verilebilen eğitim ile yakından bağlantılıdır.

Peki, acaba eğitim, yukarıda belirtilen niteliklerle donatılmış insanı yetiştirme gücü ve işlevine, **"her şeyden bağımsız, kendiliğinden"** mi sahip ya da her zaman ve zorunlu olarak, hiyerarşik bir yapı oluşturan toplumda egemenliği ya da iktidarı elinde bulunduran **"güçler"** mi yapılmasını veya yapılmamasını istedikleri şeyleri ve değişimi eğitime yüklemektedirler. Başka bir deyişle toplumsal değişme sürecinde, eğitim mi belirleyici bir güç ya da role sahiptir? Yoksa eğitimin gücü toplumu yönetenlerin gücünden mi kaynaklanmaktadır? İşte, makalenin temel hareket noktası da toplumsal değişim ve eğitim ilişkisi çerçevesinde bu sorulara cevap aramaktır.

Tartışmalarımıza ışık tutması bakımından, konumuzla ilgili bazı temel kavramların tanımlanması gerekmektedir. Bunlar sırasıyla: Toplum ve Toplumsal yapı, Toplumsal Değişme kavramlarıdır. Daha sonra da esas konumuz olan Eğitimin Toplumsal Değişme ile ilişkisi, Eğitimin toplumsal değişme sürecindeki işlevleri konusunda farklı görüşler içeren, İşlevselci, Çatışmacı, Etkileşimci ve Yeniden Yapılanmacı kuramlarla ilgili açıklamalardan sonra Sonuç ve Önerilere yer verilecektir.

TOPLUM: Toplumbilimciler, en basit, en genel kavramların tanımlanmasında bile görüş birliğine varamamaktadırlar. Bu konuda uzlaşa sağlanamamasının temel nedeni olarak da, her toplumbilimcinin, içinde yaşadığı toplumsal çevrenin maddi ve tinsel koşullarından farklı bir biçimde

etkilenmesinin etken olduğu söylenebilir. Başka deyişle her toplumbilimci kendi görüş ve yaşantısına uygun olarak, toplumsal bütünlüğü oluşturan insanlararası ilişki, toplumsal birim ya da ögelerden birisini ya da bazılarını öne alarak tanım yapmaktadır (Duverger, 1980:7).

Örneğin, işlevselciler (E. Durheim, A. Comte, T. Parsons, Robert K. Merton, W. Ogburn v.b) toplumu denge ya da düzene yönelen bir bütün olarak tanımlamaktadırlar. Bu gruptaki düşünürlerin temel kaygıları toplumsal düzenin nasıl sağlanacağı ve sürdürüleceğidir. Onlara göre toplumsal bütünleşmeyi sağlayan temel güç toplumsal değerler, normlar ve kurallardır (Erdoğan, 1987:30; Tan, 1990:560).

Çatışmacı kuramı savunanlar (T. Veblen, R. Dahrendorf, Levi A. Coser, J. Rex vb.) ise toplumu, temel gereksinimlerini en yüksek düzeyde karşılamak ve mümkün olduğu kadar daha çok kaynaklara sahip olmak için mücadele eden karşıt grupların oluşturduğu bir sistem olarak tanımlamaktadırlar (Erdoğan, 1987:34; Kızılcılık ve diğerleri 1996:274).

Yukarıda da belirtildiği gibi toplumu oluşturan çeşitli ögelerden hareket ederek çok sayıda toplum tanımı yapılabilir. Ancak konumuzun amacına uygun olacağı ve toplumla ilgili çok sayıda ögeyi ya da özellikleri de içeren şu tanım ile yetinilecektir. **"Toplum, topluluğa göre üye sayısı daha fazla ve yoğun olan, ben duygusunun egemen olduğu, özgür iradeye dayalı ilişkilerin yaygın bulunduğu, ikincil ilişkilerin ağır bastığı, tinsel ve özdeksel öğeleri bulunan, sistem niteliği taşıyan, insan ömründen uzun olan, kendi kendini sürdüren, kendi kendine yeterli olan, örgütlenmiş, kurumlaşmış ve yapılaşmış bir toplumsal birliktir"** (Sayın, 1985:68).

Toplumsal yapı kavramı ise, toplumdaki kalıcı, sürekli, örgütlenmiş ilişkilerin oluşturduğu temel grup ve kurumların bütünü (Tan, 1981:62) ve

aralarında işlevsel bağ ve karşılıklı bağımlılık bulunan ve birbirini tamamlayan parçalardan meydana gelen bir bütün (Eserpek, 1981:123) olarak tanımlanmaktadır.

TOPLUMSAL DEĞİŞME: Bilindiği üzere tek başına "değişim" kavramı, tüm nesne ve olayların var olma biçimi olup, önceki durum ya da davranıştan farklılaşmayı içerir. Burada değişime konu ya da tabi olan nesne, olgu, olay ve benzerlerinin nicel ya da nitel anlamda başkalaşması, biçim değiştirmesi ya da dönüşmesi söz konusudur (Tezcan, 1990:188; Ozankaya, 1984:31; Hançerlioğlu, 1986:86).

Toplumsal değişme ise, günümüzde en çok tartışılan konulardan biridir. Reddedilmez, hak edilmez, karşı konulmaz olan değişim, her yerde insanların bilinçlerine yerleşmiştir (Vugo, 1989, s.32). Zaten toplumsal değişme sosyolojinin de temel kavramlarından biridir. Bu kavramı ilk kullanan sosyologlardan birisi de W. Ogburn'dur. O, bu kavramı, sosyal dinamik ve bundan türetilen ilerleme, gelişme kavramlarının yerine kullanmıştır. Daha önceki klasikler toplumsal değişimleri sosyal dinamik (güç), transformasyon, devrim, evrim, farklılaşma, çökme gibi katagorilerle anlatmaya çalışmışlardır. Don Martindal'e göre de toplumsal değişme: insanlararası ilişkilerin biçimlenmesi (formation) ve çözülmesidir. Dahrendorf toplumsal değişmeyi, otorite birliklerinin (Einheit) yönetim pozisyonlarındaki değişme olarak tanımlar. Loockwood ise, sosyal bir sistemin kurumsal yapısındaki ya da bir toplumun merkezî kurumsal düzenindeki bir değişme olarak tanımlamaktadır (Zapf, 1971:13).

Zamanı, hızı, yönü, kapsamı ne olursa olsun, tüm toplumbilimcilerin üzerinde birleştiği temel gerçek, toplumsal değişimin değişmezliği ve egemenliği yasaıdır. Toplumsal değişimle ilgilenen düşünürlerin, toplumsal değişme gerçeği üzerinde birleşmiş olmalarına karşın, değişmeyi açıklamak için; evrimci, dengeci,

çatışmacı, modernleşmeci vb. farklı modeller kullanmışlardır. Her biri toplumsal değişimin nasıl meydana geldiği ve bu süreçte itici güçlerin neler oldukları bakımından birbirlerinden ayrılmaktadırlar (Kongar, 1981:55; Kızılcelik, 1996:106). Kaçınılması mümkün olmayan toplumsal değişme sürecine bağlı olarak bir toplumsal yapıdan ya da ilişkiler dokusundan başka bir toplumsal yapıya; bir yapılar sisteminden başka bir yapılar sistemine geçilmektedir (Ergun, 1987:100; Oskay, 1990:43). Başka bir ifadeyle toplumsal yapı özellik itibariyle yapılaşma (struktierung), yapının bozulması (Destruktierung) ve yeniden yapılaşan sürekli bir hareketlilik içindedir. Aralarında çeşitli etkileşim biçimleri olan insanların oluşturduğu toplum, deyim yerindeyse, bir sosyal gerçeklik filmi gibi sürekli olarak bir değişim hali yaşamaktadır (de Jager, 1981: 135) ve şayet toplum yeni bir yapılanma gerçekleştiremez ise yeni bir sosyal yapıya yer açacak biçimde parçalanır (Cassetti, 1970:77).

Sosyologlar, genelde dış etkilere kaynaklanan (exogen) değişimle, toplumun iç dinamiklerinden kaynaklanan (endogen) değişimi ayırmaktadırlar. Dış etkenler bağlamında, bir toplumun başka bir toplumla kontakt kurması, savaş, işgal, turizm, misyonerlik vb. sayılabilir. Doğaldır ki, tüm bu değişimler belli bazı koşulların meydana gelmesinin (konstellation) sonucudur. Yine doğaldır ki, normların, kurumların ve farklı düşüncelerin oluşturduğu toplumun herhangi bir alanında ya da ögesinde meydana gelen değişme sürecinin toplumun öteki alanlarını etkilememesi de düşünülemez (Kadelbach, 1972: 324-326).

TOPLUMSAL DEĞİŞME-EĞİTİM İLİŞKİSİ : Önceki sayfalarda da vurgulandığı gibi toplum, öğeleri ya da kurumları arasında işlevsel bağ bulunan bir sistemdir. Gerek iç, gerekse dış etmenlerden kaynaklansın, sistemde başlayan bir değişme, bir noktada durmamakta; devam

edip gitmektedir. Çünkü toplumu oluşturan öğelerin her biri kendi özgül nitelikleri doğrultusunda dinamik koşullardan sürekli olarak etkilenmekte ve toplumsal düzeyde değişime yol açabilecek birikimi sağlamaktadır (Oskay, 1983:11-12; Dinçer, 1994:34). Bu birikimin baskısıyla, bir fiziksel ya da toplumsal gereksinimi karşılamak amacıyla taşıdıkları için gerek gereksinimin niteliğindeki değişiklik, gerekse, onun karşılanmasında ortaya çıkan yeni yöntem veya tarzlar kurumlarda köklü değişikliklere yol açmaktadır (Ergil, 1984: 194). Kuşkusuz, dinamik bir toplumun herhangi bir ögesinde meydana gelen değişimden eğitim kurumu da etkilenir. Bu etki nedeniyle, eğitim sistemini oluşturan yapısal öğeler, diğer birimlerdeki değişimlerin zorunlu kıldığı değişiklikleri kendilerinde gerçekleştirip toplumsal gereksinimlerin yüklediği işlevleri yerine getirecek şekilde değişime uğrarlar (Kızılcılık ve diğerleri, 1996:107).

Eğitim, seçilmiş ve kontrollü bir çevrenin (özellikle okulun) etkisi altında, toplumsal yeterlilik ve en üst düzeyde bireysel gelişmeyi sağlayan toplumsal bir süreçtir (Fidan, Erden, 1987:11). Onun toplumsallık ve bireysellik yanları sosyoloji, felsefe, psikoloji, ekonomi, kültür ve siyaset gibi çeşitli değişkenleri içinde saklamaktadır. Başka bir ifadeyle eğitim, bilimsel, teknolojik, siyasal, psikolojik sosyo-ekonomik ve kültürel amaçları bulunan çok yönlü bir girişimdir . Eğitimin önemini kavrandığı toplumlarda, eğitimle toplumsal değişme arasında güçlü bir ilişkinin varlığı bilindiği için, bütçeden eğitime ayrılan pay, diğer sektörlerle göre oldukça yüksek miktarlara ulaşmaktadır.

İstenen yönde değiştirme ve değişme zaten doğası ve tanımı gereği eğitimin en temel işlevlerinden biridir. Eğitimin işlevi, sadece, mevcut kültürel değerleri yeni kuşaklara aktararak toplumsal devamlılığı sağlamak olsa dahi, bunu yaparken bile, biyolojik bir varlık olan çocuğun davranışlarını değiştirerek sosyal bir varlık

haline getirmektedir. Bu açıklamalardan hareket ederek, eğitim ile bireysel ve dolayısıyla da toplumsal değişme arasında yakın bir ilişki olduğu söylenebilir. Kaldı ki, günümüzde eğitim kurumuna, toplumsal değişim sürecinin başlatıcısı olarak bakma eğilimi de giderek artmaktadır. Aşağıda değişik bazı kuramlara göre, eğitimin toplumsal değişme konusundaki işlevlerinin neler olduğuna ilişkin bilgiler verilecektir.

İŞLEVSELÇİ KURAMDA EĞİTİM

Bu kurama göre, okullar veri toplumun temel düşünce ve değerlerini yetiştirmekte olan kuşaklara benimseterek benzeşmelerinde önemli bir etkiye sahiptir. Başka bir söyleyişle toplumun istekleri doğrultusunda bireyi toplumsallaştıran eğitim, ona, isteklerini sınırlandırmak, doyum verici bir yaşamı gerçekleştirebilecek çerçevenin norm ve değerlerini benimsetmek işlevini görür (Tan, 1990:561, Kızılcılık ve diğerleri, 1996:19) Eğitim, yerine getirdiği bu tutucu işlevi sayesinde çocukları toplumsallaştırarak, toplumsal yapı ya da düzenin sürdürülmesine yardımcı olur. Aksi halde Durkheim'in ifadesiyle "**anomik**" durum ortaya çıkar. Öte yandan eğitim toplumun yetenekli kişilerini seçerek en başarılı ve azimli olanların yüksek konumlara gelmesini de sağlamaktadır. Böylece, toplumdaki hareketliliğin hız kazanmasına ve dolayısıyla toplumsal düzenin yeni görüşler ve değerler yönünde değişmesine de yol açmaktadır (Tatlıdil, 1993:7; Tan, 1990:560; Eserpek, 1978:122; Tezcan, 1990:212). Kısaca ifade edilirse, işlevselcilere göre, eğitim kurumunun, mevcut kültürün aktarılması, toplumsal ve siyasal bütünlüğün, toplumsal kontrol ve değişimin sağlanması gibi toplum açısından yaşamsal etkilere sahip görevleri vardır.

Ancak, eğitimin söz konusu işlevleri sayesinde toplumların arzu edilen yönde değişebileceğini kabul eden işlevselcilere karşı bir alternatif olarak ortaya çıkan çatışmacı kuramlar eğitimin toplumsal değişmeye ilişkin işlevi konusunda farklı bir bakış açısı sergilemişlerdir. Aşağıda bu

görüşe ilişkin bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

ÇATIŞMACI KURAMDA EĞİTİM

Bu kuram toplumu, genelde ekonomik ya da kültürel üstünlüğü elinde bulunduranlarla, bunlara sahip olmak isteyen karşıt sınıf ya da grupların oluşturduğu bir sistem olarak görmektedir. Çatışmacı kuramda toplum, sürekli olarak denge halinde bir sistem olmayıp, aksine iç ya da dış etkenlerden kaynaklanan gerilim ya da çatışmanın üstesinden gelerek, toplumsal düzeni ve değişmeyi sağlamaya çalışan bir sistemdir (Wendt, 1980:81).

Çatışmacı bakış açısına göre, eğitim ya da okul sistemi, siyasal ve ekonomik gücü elinde bulunduranların mevcut statülerini sürekli kılmak için başvurdukları önemli bir araçtır. Örneğin yeni Marx'çılar olarak da bilinen Samuel Bowlis ve Herbert Gintis, okulun, baskıcı kapitalist düzenin çıkarlarına hizmet ettiğini ve sınıf eşitsizliklerini pekiştirdiğini savunurlar. Bu kurama göre, egemen güçler, bir fabrika işçisiyle, yöneticisinin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yaşamda yerine getirecekleri rollere uygun nitelikte, farklı içerik ve düzeylerde eğitim görmelerini istemektedirler. (Tan, 1990:565; Kızılcıkelik ve diğerleri, 1996:13; Gök, 1998:2; Ünal ve Özsoy, 1998:72).

Althusser ise Marxist kuramdan farklı bir biçimde üst yapı kurumlarının tamamını, kendisi de bir kurum olan devletin parçaları olarak görmekte ve devlet aygıtını ikiye ayırmaktadır. Bunlardan ilki, yasama, yürütme, yargı, polis ve ordudan oluşan "**Baskıcı Devlet Aygıtı**", diğeri ise din, eğitim, aile, siyaset, hukuk ve vb.den oluşan "**İdeolojik Devlet Aygıtı**"dır. O'na göre, toplumdaki üretim ilişkilerinin ürtetilebilmesi, hem "**Baskıcı Devlet Aygıtları**" hem de egemen ideolojiyi yayan, "**İdeolojik Devlet Aygıtları**"ndan en etkili olan eğitimle çok yakından ilişkilidir. Çünkü eğitim, çocuğu en zayıf

çağında ve zorunlu olarak yakalamakta ve ona gelecekteki kapitalist üretim biçiminin gerektirdiği bilgi, beceri ve teknikleri ve toplumun egemen ideolojisini benimsetmektedir (Tan, 1990:560; Gök, 1998:2; Ergun, 1987:8).

İllich'e göre de "**fırsat eşitliği**" adı altında eğitim yoluyla ayrıcalıklar yaratılmaktadır. O, eğitimin hayal kırıklığına neden olduğunu savunmaktadır. Okula giden ve yüksek öğrenim görenler, yüksek normlara ve parasal olanaklara sahip olmaktadır. Bu ise eşitsizliğe yol açmaktadır demektedir (Sönmez, 1998:170; Varış, 1987:15).

İllich'e göre okullar ideolojik bir denetim aygıtı olup, mevcut toplumsal yapıyı yeniden üretir, insanları yabancılaştırır ve kurumların, uzmanların otoritesine bağımlı kılar. Gerçek özgürlük okulların ortadan kaldırılmasıyla gerçekleşebilir. O'na göre önemli olan okulların yerine konulacak "**kamu hizmet kurumları**" yoluyla, kurumların ve teknolojinin çalışma biçimini, bireylerin yararları doğrultusunda değiştirmektir (Ünal, 1996:129).

Çatışmacı görüşe mensup Randal Collins de işe girerken diploma koşulunun aranmasını akılcı bulmamaktadır. O'na göre çoğu insan birçok işi diplomasız da becerebileceği halde, uzun zaman , emek ve para harcamayı gerektiren diplomaları olmadığı için işe alınmamaktadır (İnal, 1996:131).

Makro sosyolojik bağlamda, eğitimin tutucu işlevlerine ilişkin olarak görüşlerine yer verilen işlevselci ve çatışmacı yaklaşımların eğitim ve toplumsal değişmeye dair söylemlerinden, hareket noktaları farklı olsa bile, son tahlilde her iki yaklaşımda da eğitimin mevcut toplumsal düzenin sürdürülmesinde etkili bir araç olduğu anlaşılmaktadır.

ETKİLEŞİMCİ YAKLAŞIMDA EĞİTİM

Çok genel hatları ile, yukarıda verilmeye çalışılan işlevselci ve çatışmacı yaklaşımlara ilk eleştiri, konuya mikro sosyolojik açıdan bakan etkileşimcilerden gelmiştir. Etkileşimcilere göre makro-sosyolojik yaklaşımlar, insanları tümüyle toplumsallaşmanın bir ürünü saymaktadırlar. Böyle olunca da insan yaşamının zenginliği ve karmaşıklığı gerektiği gibi yansıtılmamakta; insanın yaratıcılığı ihmal edilmekte ve özgürlüğü yok sayılmaktadır.

Etkileşimcilere göre, insan yaşamının yapı taşları gündelik yaşam etkinlikleridir. Böyle olunca da örneğin, okuldaki günlük yaşam gerçeklerini, öğretmenle öğrenciler arasındaki ince ve karmaşık, çok boyutlu örüntüleri makro sosyolojik yaklaşımla değerlendirebilmek olanağı yoktur. Günlük yaşam, birlikte eyleyen ve kendi eylem örüntülerini ve rollerini belli ölçüde özgür ve bağımsız olarak üreten kişilerin eseridir. Günlük yaşamı kavrayabilmek için, insanların davranışlarına nasıl bir anlam verdiklerini yakalamak gerekir (Tan, 1993:67-68).

Bu ise bireylerin kendi davranışlarına içerik ve biçim vermek için başkalarının davranışlarını hesaba katmak olarak tanımlanan etkileşim süreci yoluyla gerçekleşir. Empati kurma da denilen bu süreç sayesinde insanlar, diğerlerinin davranışlarını ya da eylemlerini yönlendirmek ya da değiştirmek konusunda göreceli olsa da özgür, diyaloga açık, sorgulayıcı, çözümleyici, etkin ve yaratıcı olarak davranabilmektedir (Ergil, 1984:6; Tan, 1990:74; Kale, 1997:102).

Anımsanacağı gibi başta devlet olmak üzere, toplumsal yapıyı oluşturan tüm kurumların insan davranışlarını denetim altına almaya çalıştığı sosyolojik bir gerçektir. İnsanların toplumsal kontrol mekanizmalarından kurtulması da mümkün değildir. Ancak öğrenciler, toplumsal

yapının sürdürülmesinde etkili bir araç olan eğitim sayesinde, "insanların iyiliği" için öğretilmeye çalışılan bilgi, beceri, davranış vb. tamamını içselleştirecek kadar da edilgen davranmamaktadırlar. Hatta kimi zaman ait olduğu toplumsal tabaka ya da sınıfının özelliklerini taşıyan çocuk, okulun pasifleştirici eğitimine de karşı çıkıp, aykırı davranabilmektedir (Gök, 1998:3). Başka bir ifadeyle her türlü kurumsal kontrole rağmen farklılaşabilmektedir. Kaldı ki daha önce de ifade edildiği gibi paradoksal bir durum gibi gözükse de, temel eğitim yasalarında yer alan eğitimin amaçları arasında öğrencilere yeni toplumsal değerler üretebilecek eleştirel bakış açısının kazandırılması ilkesi yer almaktadır.

Özetle söylenirse işlevselci ve çatışmacı yaklaşıma göre eğitim sistemi, toplumsal değişime katkısı yadsınmamakla birlikte, egemen kesimin istek ve iradelerine uygun olacak biçimde statükoyu ya da toplumdaki hiyerarşik yapıyı sürdürmek için, üyeleri üzerinde çok önemli bir toplumsal kontrol aracı olarak kullanılmaktadır.

Etkileşimciler ise toplumsal değişme sürecine mikro düzeyden bakarak; insanların günlük yaşamı, azınlıklar, sınıf, öğretmen öğrenci vb. gibi toplumsal bütünlüğün parçaları arasındaki etkileşimini ön plana çıkartmaktalar ve toplumsal yaşamı düzenlemekte insanın da insiyatif sahibi olduğunu savunmaktadırlar (Tan, 1990:79). Başka bir ifadeyle toplumsal değişme sürecinde, bireyin temel kişilik özellikleri önemli rol oynamaktadır. Hiç kuşkusuz burada tek yönlü bir etkiden çok, karşılıklı bir etki tepki, yani etkileşim söz konusudur. Ancak, burada kişilik niteliklerinin topluma etkisinin, toplumun kişilik yapısına olan etkilerinden daha çok olduğu düşünülmektedir (Kongar, 1981:270).

Ne var ki, toplumsal düzeni ve çeşitli gereksinmelerini karşılamak için, insanlar arası ilişkilerin bir dokusu olan kurumları yaratan insanlar, bu kurumları giderek daha etkin ve işlevsel bir hale getirmeye çalışmışlardır. Tarihsel süreç boyunca,

insanların daha çok güven ve konfor içinde yaşamak ve geleceklerini denetim altına almak için çaba harcadıkları bilinen bir olgudur. Bu amaca ulaşmak için de toplumsal kurumlardan kimi zaman dinsel inançları, ideolojiyi, kimi zaman da devlet, eğitim ve benzerlerini araç yada güç olarak kullanmışlardır. Böylece de doğada ve toplumda spontane bir biçimde oluşan değişme sürecinin hızı, yönü, amacı ve kapsamı üzerinde belirleyici bir rol oynamaya başlamışlardır.

İşte bu düşünce ve çabaların etkisiyledir ki, bilim adamları, düşünürler, ekonomistler ve yönetim gücünü elinde bulunduranlar, toplumsal değişimin kontrol edilmesinde ya da başlatılmasında özellikle eğitimin çok etkili ve önemli olduğunu fark ederek daha da işlevsel bir hale getirmek için kafa yormaktadırlar. Yukarıda da belirtildiği gibi toplumsal bütünleşmenin, sosyalleşmenin ve toplumsal değişimin gerçekleştirilmesinde, eğitime bir araç olarak bakanların yanında toplumsal değişimin öznesi ya da başlatıcısı olarak da bakanlar vardır.

YENİDEN YAPILANMACILAR VE EĞİTİM

Eğitime toplumsal değişimin başlatıcısı olarak bakan yeniden yapılanmacılara göre, eğitimciler, çocuğa, her şeyi içine alan ayrıntılı bir toplumsal reform programını öğretmek, kendi başlarına toplumu yeniden kurmaları için, çaba harcamalıdır. Başka bir ifadeyle yeniden yapılanmacılar, insan yaşamının devamını sağlamak ve insana en uygun uygarlığı yaratmak için insanların, değişme planları yapabilen ve istenen hedeflere ulaşmak için bilim ve teknolojiyi kullanabilen toplumsal mühendisler olarak yetiştirilebileceklerini savunmaktadırlar.

Onlara göre, öğrenciler, toplumun yeniden oluşturulmasına engel olan kültürel değerleri, inançları ve adetleri sezebilmelidirler. Bilim ve teknoloji öncesi döneme ait olguları içeren ahlaksal ve ideolojik kültür asılmı; hoşgörüsüz, batıl,

ayrımcı düşünme biçimlerini içeren gelenekler ve klişeler (stereotipler) belirlenip elimine edilmelidir. Aksi halde çatışan değerler nedeniyle insanlık tehdit edilebilir. Bu durumun önlenmesi için ırkların, ulusların, renklerin, cinslerin ve inançların uluslararası bir düzen bayrağı altında toplanması sağlanmalıdır.

Bu bağlamda eğitimin hedefleri: Dünya uygarlığını kurma, insanlararası barışı, mutluluğu, sevgi ve işbirliğini, tutarlı değerlerin sürekliliğini sağlamak, bilimsel yöntemi ve eleştirel düşünmeyi kullanma, demokratik yaşam biçimini işe koşma, yaşamı sürekli yeniden kurma, gelecekte yapılması düşünülen işleri planlama, hiçbir bilgiyi mutlak doğru olarak kabul etmeme, insandaki gizli güçleri keşfedip geliştirme vb. olmalıdır. Bu kurama göre okulun işlevi toplumu sürekli olarak yeniden biçimlendirecek kişileri yetiştirebilecek programlar hazırlamak olmalıdır. Toplumu ve doğayı değiştirmede temel sorumluluk okul ve öğretmendedir (Aslan, 2000:128; Kale, 1997:331; Arslan, 1996:63; Dinçer, 1997:.86; Sönmez, 2000:.47).

Yeniden yapılanmacıların çağdaş formları olarak kabul edilen **Gelişme Kuramı** (Development) ve **Gelecekçilik** (fütürizm) kuramları da yeni toplumsal düzen yaratma da eğitimin ya da okulun çok önemli işlevi olduğunu savunmuşlardır.

Çağdaş gelişim kuramcıları, küçük boyutlu yerel plan ve projelerle ilgilenmiştir. Buna karşılık fütüristler, teknolojik ve toplumsal değişim için öngörüle bulunmaya ve buna yönelik eğitim uygulamasına girişmişlerdir. Onların hedefi, teknolojik değişimle sosyal uyum arasındaki uçurumu ortadan kaldıracak ve aynı zamanda da değişimi yönlendirip kontrol edecekleri bilgi ve yöntemleri de bireylere kazandırmaktır. Fütüristler, okulların, bilgi toplumu olarak adlandırılan toplumun endüstri sonrası gereksinmelerinden ziyade, endüstriyel gereksinmelerine yönelik bir eğitim verdiklerini ileri sürmüşlerdir (Kale, 1997:341).

Eğitim ve toplumsal değişme arasındaki ilişki konusunda görüş bildiren Tütengil de, (1966:45) gereksinme duyulduğunda toplumun istenilen yön, hız ve kapsamda değiştirilmesinde eğitimin güçlü bir araç olduğunu savunmuştur. Tütengil bu konuyla ilgili olarak "toplum yapısında değişiklikler yaparak insan gücünü etkilemek mümkün olduğu kadar, insan gücünü eğitim, plan ve ülkü gibi etkenlerle eylem haline getirerek, toplum yapısını değiştirmek de mümkündür" demiştir. Bilgiseven ise (1978:134), bu konuda "Toplumsal değişimin kendiliğinden olumlu yönde meydana gelmediği az gelişmiş ülkelerde planlı ve istenilen yönde değişimin gerçekleştirilmesinde eğitim kurumundan yararlanılmaktadır" demiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Buraya kadar anlatılanlardan, eğitime, ister toplumun devamının sağlanmasında, ister bireysel ve toplumsal değişmeyi başlatan bir süreç olarak bakılsın; son tahlilde eğitimin, toplumsal, ekonomik, kültürel vb. alanların gelişmesinde ya da kalkınmasında son derecede etkili bir kurum olduğu konusunda uzlaşıldığı görülmektedir. Son yıllarda da değişme kuramı yerine, daha çok yenilik kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bu anlamda yenilik, önceden tasarlanmış belirli bir değişme, bir rastlantıdan çok istenmiş ve planlanmış bir eylem olarak algılanmakta ve tanımlanmaktadır (Kaya, 1993:12; Büyükarıslan, 1995:535). Yine aynı şekilde, toplumsal değişme Michellahd tarafından (Balamir, 1982:55) "**çağdaşlaşma**", Schumpeter tarafından ise "**kalkınma**" olarak ele alınmış ve bunların da eğitimin bir sonucu olduğu ifade edilmiştir. Bu belirleme ya da bakış açısı "çok çeşitli zeka ve yetenekler koleksiyonu" olan bireyin, hem gizil güçlerini geliştirecek, hem de sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik, bilimsel, teknolojik ve benzeri alanlarda yenilikler üretebilecek yönde, davranışlarında değişme meydana getirme süreci olarak tanımlanan eğitim ile de örtüşmektedir.

Ancak, eğitim ve toplumsal değişme arasındaki neden sonuç ilişkisi netleşmiş değildir. Daha önce de ifade edildiği gibi toplumdaki değişmeler mi eğitimin sonucudur; yoksa toplumdaki değişmeler mi, eğitimi belirli yönde değiştirmektedir? Bu tartışmaya ilişkin genel eğilim, başlangıç noktası olarak toplumun değişmesini almak ve eğitimin amaç ve işlevinin de bu değişime uygun biçimde değişebileceği yönündedir. Bu savlarına temel dayanak olarak da, geleneksel toplumlarda, çocuğu eğitme işlevini aile yerine getirirken, sanayileşmeyle birlikte bu işlevin okullara geçtiğini göstermektedirler (Eserpek, 1978:124).

Ancak, eğitimle toplumsal değişme arasında tek yönlü bir ilişkiden ziyade karşılıklı bir ilişki olduğunu söylemek daha gerçekçi olur. Yani eğitim toplumsal değişimin hem etkileyicisi (öznesi) hem de etkileneni (nesnesi) olarak düşünülmelidir (Şişman, 2000:50). Zaten böyle bir yaklaşım toplum kavramının tanımına da uygun düşmektedir.

Tüm bu açıklamalara rağmen akılda tutulması gereken temel bir gerçeğin altının çizilmesi gerekir. Bu da, ister toplumsal değişme eğitimi, isterse eğitimdeki değişmeler toplumu ya da karşılıklı olarak birbirini etkilesin; son tahlilde, etkileşme sürecine katılan tüm aktörlerin hangi rollere uygun olarak davranması gerektiği konusunda karar verecek olanlar veri toplumu yönetenlerdir. Eğitime yüklenecek işlevlerin neler olacağı, ilgili toplumun nasıl yönetileceğiyle ya da o toplumda egemen olan siyasal rejimle (krallık, diktatörlük, meşruti yönetim, demokratik yönetim vb.) doğrudan ilişkilidir. Örneğin, hiç bir zaman teokratik bir yönetimde özgür insan yetiştirmek amaçlanmaz. Başka bir söyleyişle eğitimin, bireyi ya da toplumu hangi yönde ve ne ölçüde değiştireceği büyük ölçüde devlete egemen olanların iznine ve isteğine tabidir. Anımsanacağı üzere, zaten sanayi devriminin başlaması ile birlikte, genişleyen iç ve dış pazar için, daha çok ürün üretebilmek amacıyla mesleki,

teknik ve yönetsel alanda çalışacak çok sayıda işgücüne gereksinme duyulmuştur. Egemen kesim söz konusu gereksinmeyi kendi işgücü kapasitesiyle karşılayamadığı gibi, üstelik, üst sınıf ya da tabakada doğmuş olmalarına karşın, mesleki, teknik ve yönetsel işlere karşı arzu ve yeteneği olmayanların alt tabakalara kaymasına da engel olamamışlardı (Krech, Crutchfiel, Çev: Turhan, 1971:85). Bu nedenle de çok farklı yeteneklerden oluşan "**alt tabaka yetenek havuzundan**" üretimde çalıştırılmak üzere zeki ve başarılı kişilerin bulunması için eğitimin "**seçme işlevi**"ne gereksinme duyulmuştur (Topçuoğlu, 1971:15). Böylece kısmen de olsa yukarıya doğru dikey bir toplumsal hareketlilik ve değişme sürecinin de yolu açılmıştır.

Kaldı ki, önceki sayfalarda da belirtildiği gibi, veri toplumun istek ve beklentilerine göre hazırlanan eğitim programlarına karşı, bazı öğrenciler, içinde yaşadıkları nesnel ve öznel koşullar nedeniyle tepki göstermektedirler. Öyle ki, bu tepkiler, çoğu zaman, söz konusu toplumun ekonomik, siyasal, kültürel vb. boyutlarında değişmelere neden olmaktadır. Örneğin dünyanın pek çok ülkesinde ve yanı sıra Türkiye'de de toplumsal gerilimlerin ve değişmelerin başlatılmasında kimi çevrelerin "**örgütlenmiş anarşi yuvaları**" dedikleri okullarda öğrenim gören öğrencilerin kayda değer ölçüde payları olmuştur. Örneğin 1968 kuşağınca başlatılan hareketler, genel olarak dünyada; özellikle de görece demokratik sayılan Batı ülkelerinde "**egemen güçleri**"sarsarak korkulu günler yaşamalarına neden olmuştur. Anımsanacağı üzere "68 kuşağı" her alanda daha çok özgürlük, daha çok demokrasi, daha çok insan hakları, doğal kaynakların kullanımı ve korunması konularında ve başta eğitim olmak üzere tüm toplumsal ve doğal olanaklardan eşit olarak yararlanma, göçmenler, etnik gruplar vb. konularda "**fırsat eşitliği**" çerçevesinde ve adil davranılmasını istemişlerdi.

Bu taleplerin karşılanması için sınırlı da olsa adımlar atılmış ve bazı

düzenlemelere de gidilmiştir. Tabii, söz konusu düzenlemeleri yaparken bile egemen kesimler kendi çıkarlarını ve güçlerini sürdürmeyi ihmal etmemişlerdir. Bu duruma, egemen güçlerin uluslararası ölçekte "**globalleşme**" adı altında bir araya gelmeleri örnek olarak gösterilebilir. Globalleşme olarak adlandırılan olgu, sermayenin, paranın ve metanın ulusal sınırların ötesinde dünya ölçeğinde hareket yeteneğinin artmasıdır. Bu süreç içinde vurgulanması gereken temel nokta, bireysel sermayelerin ayakta kalma mücadelesinin, diğer bir deyişle rekabetin önemli ölçüde artması olduğudur. Rekabeti belirleyen önemli değişken ise, artan rekabete bağlı olarak, hızla değişen üretim ve dolaşım süreci için gerekli bilgi donanımına sahip olmaktır. Bu nedenle daha önceleri sadece bireylerin uzmanlaşması için düşünülen eğitim, sermayenin yeniden yapılanma sürecinin önemli bir faktörüne dönüşmüştür (Ercan, 1998:30). Böylece ekonomik kalkınma ve bilimsel gelişme için gerekli bilgilerle donatılmış insan sermayesinin yetiştirildiği eğitim örgütleri önemli bir yatırım alanı olarak her zamanki önemini korumuştur.

Kuşkusuz, globalleşme sürecinin Türkiye'de de yankı bulduğu, herkesin bilgisi dahilindedir. "Globalleşmenin gerekliliği ve yararlarını" anlatmak için de yine, egemen güçlerin güçlerine hizmet eden iletişim araçları ve eğitime başvurulduğu unutulmamalı. Kaldı ki, hangi siyasal rejimle ya da hangi toplumsal sınıf ya da tabaka adına yönetilirse yönetilsin, herhangi bir toplumun geldiği noktadan daha ileri bir aşamaya (şimdilik, bilgi toplumu olabilme isteği) gelebilmesi ya da ileri toplumlarla rekabet ederek konumlarını sürdürebilmeleri için dahi, egemen kesimin, teknolojik, bilimsel, yönetsel, sosyo-ekonomik vb. alanlara ilişkin bilgilerin üretildiği okullara gereksinmesi vardır.

Sonuç olarak eğitim, gerçek anlamda kaliteli ve insanın tüm değer ve kurumların üstünde bir amaç olduğu demokratik yaşam için, bireysel ve dolayısıyla da toplumsal

bir gereksinimdir. Böyle bir yaşamın gerektirdiği eğitimin, ayırım gözetmeksizin tüm insanlara zihinsel, duygusal ve fiziksel yapıları izin verdiği ölçüde, kazandırması gereken davranışlar şöyle özetlenebilir:

Her şeyden önce çağımızın insanı, nasıl öğreneceğini bilen, bilgiyi çok değerli bir araç olarak gören, hiçbir anlamda mutlak doğrunun olamayacağını kabul eden şüpheli, kendisine öğretilen ya da verilenlerle yetinmeyen, eleştirici, bir değişim ajanı gibi davranan, yeniliklere açık ve yeni değerler üreten, siyasetle ilgilenen, çalışacağı alanda gerekli bilgi beceri ve hünerle donatılmış, demokratik, kişilikli, kimseye önyargılı davranmayan, hoşgörülü, düşünmeyi öğrenmiş, araştıran, mutlak şekilde üreten ve üretirken doğru olanı da araştırıp yapabilen, ürettiklerine yaratıcılığını kullanarak kendinden değerler katabilen insanı her zaman amaç olarak gören, doğal ve toplumsal olaylara karşı son derece duyarlı, kendisiyle barışık,

özgürlüğünün, bireyselliğinin çok değerli olduğunun bilincinde olan, ve bunlardan ödün vermeyen, hayal güçleri sınırsız, özsaygısı, özgüveni olan vb. özelliklere sahip olmalıdır.

Son söz olarak şu söylenebilir: Eğitim, toplumsal, siyasal, ekonomik vb. çok yönleri olan bir girişimdir ve yerine getirmekle sorumlu olduğu işlevlerini de, genellikle kendisi belirlemez. Eğitim, istenildiği takdirde, aynı yumurta ikizlerinden birisini “Hitler”, diğerini de “Gandi” olarak yetiştirecek kadar etkili ya da güçlü bir araçtır ve gücünü de çoğunlukla toplumsal düzeyde sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel politikaları belirleyenlerin amaç ve güçlerinden alır.

Temel sürecin böyle işlediğini kabul etmekle beraber; “ toplum ve eğitimin karşılıklı konulmuş iki ayna gibi olduğu ve birinin diğerini tümüyle etkilemesinin de söz konusu olamayacağı” unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Arslan, A. (1996). **Felsefeye Giriş**. Ankara: Vadi Yayınları.
- Aslan, K. (2000). **Öğretmenlik Mesleğine Giriş**. İzmir.
- Balamir, N. (1982). **Kırsal Türkiye 'de Eğitim ve Toplum Yapısı**. Ankara: Ara Yayınları.
- Bilgiseven, A. K. (1978). **Eğitim Sosyolojisi**. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını: 26.
- Büyükarslan, M. A. (1995). Toplumsal Kalkınma ve Eğitim. **Eğitim Yönetimi**. Yıl:1 Sayı: 4.
- Cassetti, G. (1970). **Die Kategorie des Sozialen Wandels, Im Lichte Konflikt, Theori des Dialektischen Hyperempirismus der feld Theori**. Schweiz: Bei Universitätsverlag Freiburg.
- De Jager, H. (1981). **Grundlegun der Soziologie**. Köln: Verlag J.P. Bachem.
- Dinçer, M. (1997). **Eğitime Giriş**. İzmir.
- Dinçer, M. (1994). Yurtdışı Deneyimli Öğrencilerin Başarılarında Rol Oynayan Sosyo-Ekonomik Etkenler. Yayınlanmamış Doktora Tezi . İzmir: EÜ.SBE.
- Duverger, M. (1980). **Sosyal Bilimlere Giriş**. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Ercan, F. (1988). Küreselleşme ve Neoliberal Eğitim Politikaları. **75 yılda Eğitim**. İstanbul: Tarih Vakfı Yayını.
- Erdoğan, N. (1984). Toplum ve Toplumsal Yapı Kuramları Üzerine. **Sosyoloji Dergisi**. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını. Sayı:1. s.25-44.
- Ergil, D. (1987). **Toplum ve İnsan**. Ankara: Turkuaz Kitabevi Yayınları.
- Ergun, D. (1987). **Sosyoloji ve Eğitim**. Ankara: V Yayınları.
- Eserpek, A. (1978) Eğitim ve Toplusal Değişme. **Ankara Üniv. Eğitim Fak. Dergisi**. 10, 1-4.: 12-125.
- Eserpek, A. (1981). **Sosyoloji**. Ankara: Ankara Üniv., Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, No:303.
- Fidan N.; Erden M. (1991). **Eğitime Giriş**. Ankara: Feryal Matbaacılık.
- Gök, F. (1998). 75 Yılda İnsan Yetiştirme, Eğitim, Devlet. **75 Yılda Eğitim**. İstanbul: Tarih Vakfı Yayını.
- Gtek, L G. (1997). **Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar**. Çev: Kale, Nesrin. Ankara: Pegem Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (1986). **Toplumbilim Sözlüğü**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hesapçioğlu, M. (1997) Bilgi Toplumunda Eğitim ve Okulun Geleceğine İlişkin Düşünceler. **Yeni Türkiye Dergisi**: 21-28.
- İnal, K. (1996). **Eğitimde İdeolojik Boyut**. Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Kadelbach, G. (1972). **Wissenschaft und Gesellschaft**. Frankfurt: Fischer Taschenbucn, Verlag Gimb H.
- Kale, N. (1997). **Felsefiyat**. Ankara: İmaj Yayıncılık.

- Kaya, Y. K. (1993). **Eğitim Yönetimi**. Ankara: Set Ofset Matbaacılık Ltd, Şti.
- Kreçh, C. B. (1971). **Cemiyet İçinde Fert**. Çev: Mümtaz Türkan. İstanbul: MEB Devlet Kitapları.
- Kızılçelik, S. ve diğerleri. (1996). **Eğitim Sosyolojisi**. Ankara: Saray Medikal Yayıncılık.
- Kongar, E. (1981). **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Oskay, Ü. (1983). **Geçiş Dönemi Tipi Olarak Zonguldak Kömür Havzası Maden İşçisi**. İzmir: Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yayınları No:25.
- Oskay, Ü. (1990). **Sosyolojik Düşünce Tarihi**. İzmir: Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yayınları, No:55.
- Ozankaya, Ö. (1984). **Toplumbilim Terimleri Sözlüğü**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sayın, Ö. (1985). **Sosyolojiye Giriş**. İzmir: Erdem Kitabevi Bilim Dizisi.
- Sönmez, V. (1998). **Eğitim Felsefesi**. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sönmez, V. (2000). **Öğretmenlik Mesleğine Giriş**. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şişman, M. (2000). **Öğretmenlik Mesleğine Giriş**.
- Tan, E. M. (1981). **Toplumbilime Giriş**. Ankara: Ankara Üniv. Eğitim Fak. Yayınları, No:97.
- Tan, E. M. (1990). İşlevselci Paradigma ve Çatışmacı Paradigma. **Ankara Üniv. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi: 557-571**.
- Tan, E. M. (1981). Yorumcu Paradigma. **Ankara Üniv. Eğitim Bilimleri Dergisi: 67-89**.
- Tatlidil, E. (1993). **Toplum Eğitim Öğretmen**. İzmir: E.Üniv. Ed.Fak.Yayınları, No:71.
- Tezcan, M. (1990). **Eğitim Sosyolojisi**. Ankara: Ankara Üniv. Eğitim Fak. Yayınları.
- Topçuoğlu, H. (1971). **Eğitim Sosyolojisi** (Kaynak Metinler). Ankara: Ankara Üniv. Eğitim Fakültesi Yayınları, No:14.
- Tolan, B. (1981). **Çağdaş Toplumun Bunalımı (Anomi ve Yabancılaşma)**. Ankara: İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi Yayınları.
- Tütengil, C. O. (1966). **Az Gelişmiş Ülkelerin Toplumsal Yapısı**. İstanbul.
- Ünal, I. ; Özsoy, S. (1998). Modern Türkiye'nin SİSYPOS Miti, Eğitim Fırsat Eşitliği. **75 Yılda Eğitim**. İstanbul: Tarih Vakfı Yayını.
- Variş, F. (1987). **Eğitim Bilimine Giriş**. Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No:159.
- Wendt, B. (1980). **Sozialstruktur und Sozialwissenschaft**. Freiburg/ Würzburg,: Verlag, Ploetz.
- Vugo, S. (1989). **Social Change**. New Jersey : Prentice-Hall, Inc.
- Zapf, W. (1971). **Theorien des Sozialen Wandels**. Deutschland: Verlag Kippenhauer und Witsch.